

Mateja Fumić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U RIJECI

mfumic@ffri.hr

**KNEGINJA IZ PETRINJSKE ULICE – PRVI
HRVATSKI KRIMINALISTIČKI ROMAN**

SAŽETAK

Kriminalističke su priče u romantizmu postale sastavni dio svjetske književnosti zahvaljujući američkom piscu Edgaru Allanu Poeu. Za njim su se povelili brojni pisci, a najpoznatije među njima, Arthura Conana Doylea i Agathu Christie, i danas rado čitamo. Nakon nekoliko manje poznatih kriminalističkih priča hrvatska je književnost konačno afirmirala ovaj žanr zahvaljujući Mariji Jurić Zagorki i njezinoj *Kneginji iz Petrinjske ulice*. Spajajući elemente ljubavnih, pustolovnih i kriminalističkih romana, Zagorka je brzo pronašla put do hrvatske čitalačke publike. Naš je cilj je prikazati kriminalističke elemente u romanu *Kneginja iz Petrinjske ulice* te početak hrvatskoga kriminalističkog romana u kontekstu europskoga krimića. Pri određivanju vremenskog presjeka žanra u hrvatskoj književnosti poslužit ćemo se člankom Antonija Juričića *Počeci hrvatskoga kriminalističkoga romana*. Opisujući ovaj roman, susrest ćemo se s kriminalističkim romanima ostalih književnih velikana, kako stranih, tako i onih hrvatskih. Tako ćemo se osvrnuti na književni opus Agathe Christie, Arthura Conana Doylea, Gorana Tribusona te Pavla Pavličića. Prikaz narativne strukture romana temeljit ćemo na analizi Stanka Lasića, detaljno prikazanoj u njegovoj *Poetici kriminalističkoga romana*. Ne smijemo zanemariti ni Pavličićevu knjigu eseja *Sve što znam o krimiću*, koja će nam poslužiti ponajprije u opisu istražitelja, odnosno klasifikaciji i psihologizaciji istog.

Ključne riječi: Agatha Christie, Arthur Conan Doyle, hrvatska književnost, *Kneginja iz Petrinjske ulice*, kriminalistički roman, Marija Jurić Zagorka.

ABSTRACT

Crime stories became an integral part of world literature in Romanticism thanks to American writer Edgar Allan Poe. Many authors followed his steps, and the best know among them, Arthur Conan Doyle and Agatha Christie, are still favourite among readers. After a few less known crime stories, Croatian literature finally established this genre thanks to Marija Jurić Zagorka and her *Kneginja iz Petrinjske ulice*. By linking elements from romance, adventure and crime novels, Zagorka quickly found her way into the hearts of Croatian readers. We aim to present criminalistic elements in the novel *Kneginja iz Petrinjske ulice* and the inception of Croatian crime novel in the context of European crime fiction. In determining the time overview of the genre in Croatian literature, we will use an article by Antonio Juričić, *Počeci hrvatskoga kriminalističkoga romana*. Describing this novel, we will encounter crime novels by other literary giants, both foreign and Croatian ones. So we will look back on the literary opus of Agatha Christie, Arthur Conan Doyle, Goran Tribuson and Pavao Pavličić. Representation of the narrative structure of the novel will be based on the analysis by Stanko Lasić, which is shown in detail in his *Poetika kriminalističkog romana*. We must not forget about Pavličić's book of essays *Sve što znam o krimiću* either, which will be used primarily for the description of the investigator, i.e. his classification and psychologization.

Keywords: Agatha Christie, Arthur Conan Doyle, Croatian literature, *Kneginja iz Petrinjske ulice*, crime novel, Marija Jurić Zagorka.

Uvod

Trivijalna literatura često je smatrana lakom književnošću koja zbog jednostavnosti svojeg sadržaja ne zahtijeva odviše obrazovana i pronicljiva čitatelja. Pripadnici tzv. elitističke književnosti, odnosno književnosti koja se odupire onoj trivijalnoj, smatraju kako će potonja uzeti maha nad onom koju smatramo visokom. Moramo se zapitati je li zaista riječ o posve bezazlenim tekstovima koji ne zahtijevaju intelektualni napor. Kriminalistički je roman jedan od trivijalnih žanrova, ali moramo se složiti da su romani Agathe Christie ili Arthura Conana Doylea sve, samo ne jednostavni ili bezazleni. Oni zahtijevaju sofisticirana čitatelja koji će uspjeti proniknuti i logički povezati sve premise ne bi li došao do krajnje konkluzije i otkrio glavnoga negativca. Često se u takvim romanima golica čitateljeva mašta te se uvode neobične narativne tehnike ili potpuno neočekivani obrati. Tako će u romanu *Tko je ubio Rogera Ackroyda?* Agathe Christie ubojica biti autodijegetski pripovjedač koji cijelu naraciju pripovijeda iz vlastite perspektive, a u *Ten Little Niggers* ubojica će umrijeti. Kao što ćemo kasnije prikazati, kriminalistički romani čitatelju stalno nude nove dokaze. Samo će najkoncentriraniji i najspretniji ostati na glavnome tragu, a svi koji su pročitali barem jedan kriminalistički roman, znaju kako se lako prepuštamo autorovu manipuliranju.

Povijest hrvatskoga kriminalističkog romana započinje, kako to određuje Igor Mandić, 1851. godinom, „kriminalističkom pričom *Ubojstvo u Bermondseyu* autora Marka Radojčića¹“. Afirmaciji kriminalističkog romana u Hrvata ponajviše je doprinijela novinarka i književnica Marija Jurić Zagorka svojom *Kneginjom iz Petrinjske ulice*, objavljenom 1910. godine. Čitatelji su izuzetno pozitivno reagirali na ovaj roman koji je izlazio od 23. siječnja do 24. rujna 1910. godine u *Hrvatskim novostima*. Kneginja je kombinacija pustolovnih, kriminalističkih i povijesnih događaja te ga se često naziva „sintezom pustolovnog romana Eugenea Suea i kriminalističke priče sa zagonetkom tipa Conana Doylea²“. Roman je oslobođen političkih aluzija, koje su toliko česte u Zagorkinim romanima, te se bavi isključivo otkrivanjem glavnoga krivca oblikujući naraciju u splet različitih epizoda.

Počeci KRIMINALISTIČKOGA ŽANRA

Početke kriminalističkome romanu treba tražiti još u vrijeme njemačkoga romantizma, točnije, u djelima E. T. Hoffmana na čiju se poetiku ugledao Edgar Allan Poe. Ovaj je američki romantičar svojim *Ubojstvom u Ulici Morgue i ostalim strašnim pričama* započeo tradiciju pisanja kriminalističkih romana koja se njeguje do današnjih dana.

Nakon Poea, svijet književnosti upoznao je nekoliko autora kriminalističkih

1 Igor Mandić, *Principi krimića* (Beograd: Niro Mladost, 1985), 56.

2 Stanko Lasić, „Pogovor“, pogovor knjizi Marije Jurić Zagorke *Kneginja iz Petrinjske ulice* (Zagreb: Mladost, 1988), 442.

romana, kao što su Wilkie Collins sa *Ženom u bijelom*, zatim Anna Katherine Green, a u ovome se žanru pronašao i Charles Dickens s *Tajnom Edwina Drooda*. Nitko od njih nije postigao zapaženiji uspjeh u svijetu kriminalističkih romana. Kronološki za njima slijedi jedno od najvećih imena ovoga žanra, Arthur Conan Doyle, britanski književnik koji je u svijet krimića ušao pričom *The Mystery of Sasassa Valley* objavljenom u edinburškom časopisu *Chamber's Journal*. Ovaj nas je pisac potpuno osvojio likom Sherlocka Holmesa, neodoljivo pronicljivog istražitelja koji je u svijet književnosti došao pričom *Grimizna studija*. Od tada nas Holmes zabavlja svojim otkrićima kojima nam dokazuje da, poput njegova pomoćnika Watsona, ne vidimo ono što je toliko očito. Tako u *Baskervilskom psu* rješenje ubojstva krije portret koji pokazuje nevjerovatnu sličnost jednog od likova s ostatkom umorene obitelji. Portret je naznačen na početku same knjige, ali čitatelji ne obraćaju pažnju na njega, nego padaju pod autorov utjecaj i pažnju usmjeravaju na potpuno krive dokaze.

Doyleove pripovijesti sa Sherlockom Holmesom kao protagonistom objavljene su pod zajedničkim naslovom *Slučajevi Sherlocka Holmesa*. Zanimljivo je kako je u godini njegove smrti (1930.) sljedeća velika spisateljica u povijesti kriminalističkoga žanra napisala svoj prvi roman, s legendarnom gospođicom Marple u glavnoj ulozi. Riječ je, naravno, o *kraljici krimića* Agathi Christie. Ova je književnica djetinjstvo provodila u Devonu, priobalnom gradiću Engleske, gdje je nakon Prvoga svjetskog rata bilo sve više belgijskih iseljenika. Upravo oni bili su poticaj za stvaranje jednog od najpoznatijih svjetskih istražitelja, Hercula Poirota. Ovaj istražitelj pronašao je svoje mjesto u povijesti kriminalističkih romana, a vrhunsko utjelovljenje Davida Sucheta na televizijskim ekranima samo je doprinijelo tome da se Poirot i danas prepoznaje diljem svijeta. S ovim istražiteljem upoznali smo se kada je Christie objavila *Tajnovitu aferu u Stylesu*. Ipak, u nekoliko knjiga napušta svog omiljenog lika, na primjer u *Zloj kući* u kojoj ubojstvo istražuje detektiv-amater ili u nizu pripovjedaka u kojima uvodi čitatelju do tada nepoznate istražitelje, mahom lokalne liječnike koji otrov prepoznaju kao najčešće sredstvo ubojstva. Omiljeni Christiein otrov je cijanid, pa tako nastaju neke od poznatih priča, primjerice *Džep pun žita* ili *Pjenušavi cijanid*. S omiljenim istražiteljem čitatelji su se rastali u romanu *Zastor: posljednji slučaj Hercula Poirota*.

Gospođica Jane Marple je detektiv-amater, draga starica iz susjedstva koja otkriva ubojice ništa lošije od Poirota. Agatha Christie zamislila ju je kao običnu staricu iz mnogih sela u kojima je provodila djetinjstvo. S ovom se istražiteljicom susrećemo u priči *The Thuesday Night Club*. Iako je ostala u sjeni svoga slavnog kolege Poirota, gospođica Marple lik je koji prepoznajemo na televiziji u bilo kojoj glumačkoj postavi (Julia McKenzie, Geraldine McEwan ili Angela Lansbury). Romani u kojima je istražiteljica gospođica Jane ne zaostaju za onima u kojima se javlja Poirot, pa glase za neke od najpoznatijih Christienih romana (već navedeni *Džep pun žita*, *Trik je u zrcalima* i ostali). Iako su se u ovome žanru okušali mnogi te su se neki od njih popularnošću približili

navedenim britanskim autorima, kao što je to učinio Ian Fleming s ciklusom romana o Jamesu Bondu, Agatha Christie i Arthur Conan Doyle najpoznatija su imena u povijesti kriminalističkih romana. Oni čitatelja i dalje privlače sofisticiranim zapletima te tajnovitim velom kojim su njihove priče obavijene.

Kao što smo naveli u uvodnim riječima ovoga rada, a pozivajući se na istraživanja Igora Mandića, povijest hrvatskoga kriminalističkog romana započinje *Ubojstvom u Bermondseyu* Marka Radojčića iz 1850. godine. Unatoč nezanimljivoj činjenici kako je kriminalistički žanr dio naše književnosti još od 1850. godine, pravu je afirmaciju doživio zahvaljujući *Kneginji iz Petrinjske ulice* Marije Jurić Zagorke. O spomenutom ćemo romanu detaljnije govoriti na nekoliko sljedećih stranica, a onda ćemo se usmjeriti na ostale romane ovoga žanra naše književnosti. Antonio Juričić u članku *Počeci hrvatskoga kriminalističkoga romana* navodi kako je „nepoznati Branko Ranimir (pseudonim?) u Varaždinu, u nakladi J. B. Stieflera [objavio] kratki roman *Mrtvačka kuća ili strahote u samotnom mlinu* (...) a za kojeg možemo tvrditi da je tiskan prije Zagorkine Kneginje, vjerojatno na samom početku 20. stoljeća“³. Djelo ne uživa ugled u književnim krugovima te je opisano kao „naivno i slabo u svakom pogledu“⁴.

Hrvatski kriminalistički roman doživljava procvat nakon Drugoga svjetskog rata. Osim kratkog stagniranja u vrijeme sorealizma koji nije dopuštao ništa izvan ideološki obojene literature, slijede godine u kojima se smjenjuju dvije generacije književnika koji su doprinijeli afirmaciji kriminalističkoga romana. Tako Antonio Juričić spominje „Pavličića, Tribusona i Bauera kao drugu generaciju, a Šoljana, Nikolića, Raosa, Belana i Brixya [naziva] prvom generacijom hrvatskoga krimića“⁵. Razlike su u njihovim djelima vidljive; povezuje ih tek kriminalistička tema te Lasićev blok istrage⁶, ali i „činjenica da su dugo zanemarivani od strane znanstvene recepcije, dok je tekuća književna kritika upozoravala na njih i na njihov odjek kod čitatelja“⁷.

Kriminalistički su romani i danas rado čitani, a nerijetko svojim knjiškim žalcem provociraju i komentiraju društvenu svakodnevicu. Tako Goran Tribuson u svojoj *Gorkoj čokoladi* kao glavnog krivca postavlja ratnog profitera, dok će Pavličić u *Živim igračkama* govoriti o općoj zaludenosti ezoterijom koja može dovesti do smrti.

Nesumnjivo je kako hrvatski kriminalistički roman doživljava promjene tijekom godina i kako se u njima mijenjaju i glavni junaci, detektivi. Spomenuto ćemo prikazati na primjeru prvoga hrvatskog istražitelja, Zagorkina Šimeka, a kako je naš cilj bio sastaviti

3 Antonio Juričić, „Počeci hrvatskoga kriminalističkog romana“, *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo* 60, br. 1 (siječanj 2004): 70.

4 Ibid.

5 Ibid., 73.

6 Vidi u daljnjem tekstu detaljno objašnjenje.

7 Antonio Juričić, loc. cit., 73.

kratak presjek žanra, na ovome ćemo se zaustaviti.

Kompozicijska struktura romana

Svaka se kriminalistička priča sastoji od osnovnih elemenata: ubojstva, žrtve, zločinca i istražitelja. Britanski teoretičar Nicholas Blake uspoređuje takvu strukturu kriminalističkoga romana s religijom i vječnom borbom dobra i zla: „Nužni početni grijeh, ubojstvo, žrtva, vrhovni svećenik, zločinac, koji mora biti uništen višom silom, istražiteljem. Čitatelj će se poistovjetiti kako s istražiteljem tako i s ubojicom, a oni predstavljaju svijetlu i tamnu stranu samoga čitatelja“⁸. Slično pristupa i Lasić koji navodi tri važna elementa svakoga kriminalističkog romana: „*žrtva–ubojica–progonitelj*. Ta borba ne prestaje ni onda kad je jedan od njih likvidiran“⁹. Borbu zločinca i istražitelja možemo shvatiti kao borbu dobra i zla u oba lika, gdje dobro i zlo predstavljaju suprotstavljene polove u svakome od njih, a otkriće krivca i njegovu kaznu shvaćamo kao katarzu, iskupljenje istražitelja za onu negativnu stranu njegove ličnosti.

Navedeni elementi tvore zagonetku, odnosno roman se razvija u obliku enigme, a ona naraciju čini linearno-povratnom¹⁰. To znači da se naracija odvija i prema naprijed i prema nazad, odnosno radnja teče naprijed i otkriva nove dokaze koji omogućuju daljnju istragu, ali se vraća i na prijašnji zločin/prijašnje zločine te se prijašnja otkrića povezuju s novima.

Lasić kriminalistički roman dijeli na četiri glavna kompozicijska bloka: „prvi oblik ili oblik istrage: rezultanta tajnovitog čina; drugi oblik ili oblik potjere: rezultanta otkrivenog čina; treći oblik ili oblik prijeteće: rezultanta prijetećeg čina; četvrti oblik ili oblik akcije: rezultanta aktualizirajućeg čina“¹¹.

Prvi oblik ili oblik istrage

Radnja Zagorkine *Kneginje iz Petrinjske ulice* započinje *in medias res* – inspektor Šimek pozvan je u vrijeme demonstracija protiv Khuena Hédervárya (uočavamo političku notu, nezaobilaznu u Zagorkinim romanima, ali nešto blažu nego u ostatku njezina književnoga opusa) zbog ubojstva koje se dogodilo u Vlaškoj ulici. Demonstracije čine prepreku prema slobodnijoj istrazi jer se Šimek istodobno treba baviti i demonstrantima i ubojstvom.

Dakle, ubojstvo je počinjeno, ali ne znamo tko ga je počinio i zašto. Odgovori

8 Julian Symons, *The detective story in Britain* (London: Longman's, Green & Co, 1970), 9.

9 Stanko Lasić, *Poetika kriminalističkoga romana: pokušaj strukturalne analize* (Zagreb: Liber, 1973), 66. 10 Usp. *ibid.*, 59.

11 *ibid.*, 69.

na pitanja dobivaju se na kraju romana, što čitatelja čini prikovanim uz djelo i stvara napetost. U romanu se dogodilo samo jedno ubojstvo, nema novih koji bi radnju činili kompliciranijom, ali Zagorka zapliće događaje tajnovitim likovima kojima ne znamo identitet. Svi su povezani, ali ne znamo na koji način. Ovakav trivijalni postupak zamršenosti identiteta nalazimo još u Šenoino doba, a znamo kako je Zagorka crpila dio građe upravo iz spomenutoga razdoblja. Tako je od Šenoe preuzimala povijesnu tematiku – u romanu *Kći Lotrščaka* opisuje stvarne sukobe u Turopolju, u *Suparnici Marije Terezije* govori o stvarnim povijesnim ličnostima, konkretno vladarici Austro-Ugarske Monarhije, a u *Kneginji* već spomenute demonstracije protiv mađarizacije. Po uzoru na istoga autora Zagorka koristi i pregršt trivijalnih elemenata pa tako u prvome hrvatskom kriminalističkom romanu nailazimo na ubojstvo trovanjem, baš kao u Šenoinu *Zlatarovu zlatu*. Osim toga, prerušavanje i promjena identiteta nezamjenjiv su dio svakog romana Šenoina doba. Tako će u *Kneginji* Sofija promijeniti ime u Anastazija kako bi zataškala svoju prošlost. Zagorka dio svojih književnih postupaka preuzima i od Ferde Becića. Ovaj je književnik poznat po svojim složenim rodbinskim odnosima, koje koristi i u svojem najpoznatijem djelu *Kletva nevjere*, a u *Kneginji iz Petrinske* ulice isti je postupak vidljiv u zamršenim odnosima Darinke, Sofije (Anastazije), umorenog kneza Borčinskog, mladog kneza Borčinskog i obitelji Antolković. Sličnu situaciju pratimo i sa sporednim likovima romana – Darinkina poznanica iz zatvora zapravo je nezakonita kći tajnika kneza Borčinskog, a za nju se smatralo da je kći samog ruskog kneza.

Pred kraj romana konačno dobivamo potpuni uvid u rodbinske i ljubavne veze likova. Tako saznajemo da je dugo okrivljavana Darinka kći umorene Anastazije Vanić i Rusa Borčinskog, mladi knez Borčinski je Darinkin polubrat, Helena Okić posvojila je Darinku, a Maruša je kći tajnika kneza Borčinskog. U romanu se dogodilo samo jedno ubojstvo koje zapliće radnju i traži istragu, ali se zamršenost situacije postiže tajnovitim identitetom likova. Takav postupak čini „seriju zagonetnih činova (koje se zbivaju za same istrage) u jedan jedini veliki zagonetni čin što ga završno otkriće transformira u objašnjeni čin“¹². Istraga je u tijeku i brzo dolazimo do prve osumnjičene. Ako je vjerovati svjedocima, na dan umorstva Vanićku je posjetila tajanstvena gospođa u crnom.

Istragu otežavaju, a radnju čine napetijom, upravo nepoznati identiteti. Šimek treba pronaći ženu u crnom koja govori ruski u Zagrebu za vrijeme demonstracija, kada je gotovo čitav Zagreb na ulicama. Koliko god se to činilo nemogućim, Šimek uspijeva i ubrzo dovodi u postaju izvjesnu kneginju Borčinski koja je doista posjetila Vanićku na dan umorstva. Naslućujemo kako bi ona mogla biti ubojicom, ali uskoro se pojavljuje nova žena u crnom i time istraga biva još složenijom. Nova tajanstvena osumnjičena je Darinka Antolović koja je također posjetila umorenu. Pažnja čitatelja usmjerava se s kneginje na Darinku zbog toga što je iskaz kneginje uvjerljiviji, dok Darinkin ima

12 Ibid.,71.

previše nejasnoća pa postaje jasno da je ona sada glavna osumnjičena. Šimek počinje sumnjati kako su dvije žene povezane, ali ne isključuje mogućnost postojanja treće osobe, pomagača. Treba istražiti i dvojicu mladića koji su upali u Vanićkin stan dok je kneginja bila s njom, ali to je dio iskaza same kneginje pa nitko ne jamči da je istinit. Puno je pitanja na koje tek treba dati odgovor, a upravo se takvim zagonetnim događajima podiže napetost. Prema podjeli varijanata istrage Stanka Lasića, ovaj bismo roman mogli uvrstiti u „varijantu istrage s nejasnim ili neodređenim kompozicionim blokovima“, koja podrazumijeva „nove konotacije, novo građenje totaliteta. Svako novo otkriće može biti tajna: svaki aktant možda nije ono što vidimo da jest. (...) Inicijalni tajanstveni čin pokrenuo je igru u kojoj nas događaji vode stalno nekim kulminacijama i padovima“¹³. Govorimo o nizu događaja koji se odvijaju pred čitateljem, ali na neke od njih on ne obraća pažnju, različito ih interpretira te se time zapliće u mrežu zagonetke iz koje se teško može izvući. U jednome od romana o Sherlocku Holmesu poznati istražitelj uvjerava svoga pomoćnika Watsona kako su oni intelektualno izjednačeni. Razlika je samo u tome što Watson gleda i ne vidi, a Holmes gleda i uočava. Čitatelji su Watsoni koji čitaju, ali ne uočavaju sve pojedinosti, a autori nam pri tome ne olakšavaju, nego nas novim tajanstvenim događajima sve više zbunjuju i usmjeravaju našu pažnju što dalje od konačnog odgovora. U trenutku kada nam se učini da smo nešto uočili, shvatimo da smo daleko od rješenja pa se tako udaljavamo od kulminacije i tragamo za novim dokazima.

DRUGI OBLIK ILI OBLIK POTJERE

U *Kneginji iz Petrinjske ulice* dosljedno je provedeno pravilo da „samo jedan lik zna tko je izvršio zločin: zločinac, ubojica“¹⁴. Zločincu je suprotstavljen voditelj istrage ili detektiv, inspektor Šimek. On čitatelja *vodi za ruku* te mu otkriva tek onoliko koliko i sam zna. Iako u svakom kriminalističkom romanu čitatelj ima mogućnost povezivanja dokaza i zaključivanja tko je ubojica, posebice vodeći se pravilom Agathe Christie da je ubojica obično osoba na koju se najmanje sumnja, on često samo naslućuje, ali ne može sa sigurnošću reći da zna tko je ubojica. U ovome romanu čitatelji idu *ruku pod ruku* s istražiteljem Šimekom te identitet ubojice saznaju tek kada Šimek otkrije krivca.

TREĆI OBLIK ILI OBLIK PRIJETNJE

Prema Lasiću, ovaj kompozicijski blok podrazumijeva „prijeteći čin, odnosno seriju djela koji aktante stavljaju u situacije tjeskobe, nesigurnosti, straha, opasnosti (...). Ugroženi lik nastoji takvo narušavanje ravnoteže pod svaku cijenu ispraviti“¹⁵. U *Kneginji iz Petrinjske ulice*, kao što ćemo kasnije vidjeti, ubojica igra potpuno beznačajnu ulogu u romanu pa se samim time ne pojavljuje tijekom radnje.

¹³ Ibid., 77–78.

¹⁴ Ibid., 82.

¹⁵ Ibid., 93.

ČETVRTI OBLIK ILI OBLIK AKCIJE

Posljednji oblik dovodi do otkrića ubojice. Navikli smo da je ubojica najčešće osoba na koju se najmanje sumnja ne bi li roman bio što zanimljiviji. Kako radnja romana odmiče, tako sve više počinjemo sumnjati na nekoliko, zatim na dvoje, i onda na jednu osobu. Dakle, pratimo svojevrsnu gradaciju sumnje. Iako je jasno tko je ubojica, zadržava se element nedoumice i ne otkrivaju se svi detalji.

U *Kneginji iz Petrinjske ulice* doživljavamo svojevrsno razočarenje jer ni ubojica ni razlog ubojstva nisu ni spektakularni ni u skladu s očekivanjima zagriženih ljubitelja krimića.

INSPEKTOR ŠIMEK

U svakoj tradicionalnoj kriminalističkoj priči neizostavan je lik detektiva. On je obično neka vrsta nadčovjeka zbog svojih nevjerojatnih intelektualnih sposobnosti kojima povezuju dokaze u konačno otkriće počinitelja. Iako u nekim tradicionalnim britanskim romanima (primjerice kod Christie, Doylea) nailazimo na par istražitelja, uvijek slušamo samo jednog. Onaj drugi je svojevrsni čitateljev glas koji ponavlja pitanja koja se nameću i onome tko roman čita. Tako će Watson često postavljati pitanja koja su Holmesu besmislena i banalna, a Hastings je Poirotu više pratnja nego pomoćnik. Ipak, tim drugim, nazovimo ga detektivom, radnja dobiva na dinamičnosti dijaloga jer je besmisleno da pripovjedač, za kojeg se pretpostavlja da zna jednako koliko i čitatelj, postavlja retorička pitanja i time komunicira s glavnim istražiteljem. Ono što povezuje dva najpoznatija detektiva svjetske književnosti jest da ni Holmes ni Poirot ne rade za službenu policiju Velike Britanije, koja je gotovo uvijek nesposobna pronaći ubojicu bez pomoći privatnih detektiva. Šimek je pak zaposlen u državnoj policiji, ali u trenutku kada ga posjeti mladi knez Borčinski on prihvaća slučaj kao privatni istražitelj, a ne kao državni zaposlenik. Ovakav je preokret objašnjen Šimekovim strahom da ne bi mogao istraživati neovisno o nekim drugim utjecajima i nije rijedak u poetici hrvatskoga kriminalističkoga romana:

Hrvatska je specifičnost da su inspektori obično (to osobito vrijedi za Banića i Čensa) crne ovce institucije u kojoj rade i da vrlo često izigravaju pravila policijske procedure, koja najčešće zbog svoje okoštalosti, sporosti i birokratiziranosti slučaju više šteti nego koristi, ali i zbog činjenice da se policija otkriva kao korumpirana institucija premrežena političkom i obavještajnom moći, kao i s mafijaškim podzemljem. Iz tog razloga navedeni detektivi neprestano su u sukobu s nadređenima jer ignoriraju pravila te idu svojim nepredviđenim i neočekivanim putovima i stranputicama u rješavanju zločina, često kršeći stroga pravila legalnosti.¹⁶

16 Lana Molvarec, „Hrvatski krimić i njegovi junaci: Detektiv kao heroj svakodnevice“, *Vijenac* br. 482 (6. rujna 2012), traži pod „Hrvatski krimić“, http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac482.nsf/AllWebDocs/Detektiv_kao_heroj_svakodnevice (1. ožujka 2014).

Izuzevši dio o mafiji, možemo osjetiti kritiku policijskog aparata koji je u ono doba bio podređen Héderváryevoj vlasti. Posebno se to osjeća zbog demonstracija koje policija treba spriječiti pa ih demonstranti zbog toga ne podnose. Šimek nije potpuno izvan policijskog aparata, zbog toga što stoji na početku hrvatskoga kriminalističkoga romana, ali je dovoljno udaljen da ga možemo povezati s navedenim britanskim detektivima. Tako će i dalje raditi u Vlaškoj ulici, a ne kod kuće kao Poirot ili Holmes, određivati kaznu te provoditi istragu. Britanski detektivi samo otkrivaju zločinca, ali niti provode kaznu niti uhićuju krivca – tomu služi policija. Šimek nema pomagača kao što su Hastings ili Watson, ali je cijelo vrijeme okružen čitavom galerijom likova čija su svjedočanstva vrlo važna za rasplet. Naime, u svim je detektivskim romanima prisutno mnoštvo likova kako bi sumnja čitatelja pala na svakog od njih te je zanimljivo da gotovo svi izmišljaju alibije kojima se pokušavaju riješiti krivnje. U *Kneginji iz Petrinjske ulice* svi likovi pripovijedaju stvarnu priču o tome gdje su i kada bili, ali čitatelji, posebno suvremeni koji su navikli na spomenute obrasce pisanja, upravo zbog nevjerojatnih preklapanja njihovih priča ne vjeruju nikome. Takvi iskazi zbunjuju i samog Šimeka koji nije navikao na istinu pa svaki iskaz uzima s rezervom. Ovakav je način konstruiranja radnje moguć zbog specifičnog odabira lika ubojice koji se ne pojavljuje kroz radnju pa nema ni potrebe za lažnim iskazima osumnjičenih.

Inspektor Šimek nije osoba nevjerojatnih intelektualnih sposobnosti, kao gotovo ni jedan detektiv hrvatskoga kriminalističkog romana. Prilično je nespretn i nesmotren pa ga bez imalo problema svladaju ljuti demonstranti te im on, u nemogućnosti boljeg rješenja, pokazuje vlastiti stan, koji oni opljačkaju, a sve s namjerom da se ne otkrije kao inspektor.

Za razliku od mnogih istražitelja hrvatskih kriminalističkih romana 20. stoljeća, o Šimeku ne znamo mnogo. Jedan od rijetkih intimnih podataka o njemu je ljubav prema kriminalističkim romanima, posebno Arthura Conana Doylea. Nije naodmet spomenuti da se kao ljubiteljica ovoga žanra javlja i Darinka Antolović, kojoj otac brani čitati trivijalan žanr.

Često se ističe „kako je Sherlock Holmes pravi primjer muškoga detektiva, u smislu pridavanja rodni obilježja koja se tradicionalno vežu za muškarce (hladni intelekt, čisti *ratio*, dedukcija bez udjela emocija ili pak intuicije), ali Šimek je mnogo bliži tipu ženskoga detektiva kakvog, primjerice, utjelovljuju Hercule Poirot i gđica Marple u romanima Agathe Christie“¹⁷. Šimek nije sveden na čisti razum, nego je prikazan kao osjećajan istražitelj koji suosjeća s onima koji ga okružuju. Tako ima razumijevanja i prema demonstrantima, iako mu oni onemogućuju provođenje istrage, te shvaća zaljubljenost

17 Lana Molvarec, „Hrvatski krimić i njegovi junaci: Detektiv kao heroj svakodnevice“, *Vijenac* br. 482 (6. rujna 2012), traži pod „Hrvatski krimić“ http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac482.nsf/AllWebDocs/Detektiv_kao_heroj_svakodnevice (1. ožujka 2014).

kneza Borčinskog i omogućuje mu posjete Darinki u zatvor. Osim toga, prilično nesmotreno odlazi s demonstrantima koji mu unište stan pa time uočavamo nedostatak racionalnog razmišljanja kakav uočavamo i u Holmesa. Nedostatak dominacije u odnosu na britanskog istražitelja u Šimekovu je slučaju vidljiv i u literaturi koju voli. Time se ističe trivijalnost žanra te se takva književnost pretpostavlja kao laka, koja ne treba odveć načitana i obrazovana čitatelja, dakle muškarca. No upravo su ovi naizgled, nedostaci Šimekova prednost u imaginarnom svijetu u kojem on postoji, ali i u percepciji čitatelja. Zbog svojega izraženog osjećaja sućuti i sposobnosti da razgovara s ljudima svih društvenih klasa, dolazi do odgovora i uspijeva razotkriti tajne likova romana. Svojom socijalnom inteligencijom Šimek nesvjesno pomaže i Mariji Jurić Zagorki koja njegovim razgovorima daje čitatelju uvid u kompleksan svijet i isprepletenost podrijetla njenih likova. Razgovorom sa Šimekom čitatelj upoznaje tajnu Anastazije Vanić te tajno podrijetlo Darinke Antolović. Upravo zbog svojih ograničenih, rekli bismo ljudskih, sposobnosti zaključivanja, Šimek je bliži čitatelju od Holmesa ili Poirota koji su suzdržani, ograničeni na razum i metodu dedukcije. Prema Pavličičevoj tipologiji detektiva Šimek bi, u odnosu na spominjane britanske detektive, pripadao modernijem tipu, karakterističnom za *realistične* krimiče. S takvim se tipom istražitelja čitatelj lako može poistovjetiti zbog toga što oni nisu hiperbolični. „Junaci ovakvih djela ne odlikuju se umom i snagom, nego svojim moralnim ili karakternim osobinama.“¹⁸ Tako će Šimek više pokušavati osloboditi kneginju Borčinski ili Darinku Antolović nego što će razmišljati o tome tko zapravo jest ubojica. Naravno da govorimo o povezanom djelovanju jer oslobađanje onog tko nije kriv ne ide bez zatvaranja onoga tko jest, ali Šimek prvenstveno razmišlja o slobodi onih koji nisu krivi, a ne o krivnji onih koji jesu. Takvim moralizatorskim stavom Šimek na sebe preuzima viši cilj koji je povezan s vječnom borbom dobra i zla, a tiče se neprestane borbe i obrane dobra. Već citirani Nicholas Blake povezuje detektivsku igru s religijskom borbom dobra i zla, ali sukob ovih dviju strana, zločinca i detektiva, možemo shvatiti i kao unutarnju konfrontaciju pozitivnog i negativnog u svakom od njih. Tako oni zajedno čine savršeno komplementaran par, a ni jedan od njih ne bi mogao postojati bez onog drugog. Osim što inspektor ne bi služio društvu da nema ubojice kojeg treba kazniti, kvalitete svakog od njih ili kvalitete njihovih izabranih *profesija* (uvjetno govoreći o ubojici kao profesiji) nužne su za dokazivanje kvaliteta onoga drugoga. Dobar će ubojica prikazati sve kvalitete dobrog istražitelja. Pavličić smatra kako je ubojica instancija koja povezuje autora, istražitelja i čitatelja jer „dobar ubojica opravdava autorov trud oko smišljanja i razvijanja priče, istražiteljev trud oko istrage, i čitateljev trud da sve razabere i poveže.“¹⁹

Vratimo se činjenici kako o Šimeku ne znamo gotovo ništa. Upravo u tome sadržan je element razvoja kriminalističkoga romana od Zagorkina do našeg vremena. Naime, za 1910. godinu, kada je roman objavljen, ne čudi izostanak informacija o

¹⁸ Pavao Pavličić, *Sve što znam o krimiću*, (Zagreb: Ex Libris, 2008), 62.

¹⁹ Ibid., 55.

glavnome istražitelju. Danas, čitajući Pavličićeve ili Tribusonove romane, uočavamo kako su u romanu gotovo jednako važni i ubojstvo i, nerijetko kaotičan, svijet detektiva. Suvremeni hrvatski istražitelji, primjerice Tribusonov Banić ili detektiv-amater Pavličićevih romana Ivo Remetin, kompleksne su ličnosti koje vode kaotične, ali uvjerljive živote. Inspektor Šimek, zbog nedostatka podataka o njemu, djeluje prozirno i neživo. Današnji krimići govore o privatnom svijetu istražitelja gotovo jednako koliko i o ubojstvu i time istražitelji dobivaju na uvjerljivosti i živosti. Zbog toga se današnji čitatelj jednostavnije može usporediti s njima, lakše ih može doživjeti i pronaći sebe u njihovom kaotičnom svijetu.

PROFIL UBOJICE I KAZNA

Likovi ubojica su ono što naratologija naziva aktantima, odnosno likovima koji situaciju pretvaraju u događaj. Oni svojim djelovanjem pokreću radnju te bez njih romana ne bi ni bilo. Već smo objasnili njihovu povezanost s likovima istražitelja u romanima, a vrijeme je da se pozabavimo i samom psihologizacijom i motivacijom ubojica u romanima koje analiziramo.

Teško bismo *glavne ubojice* (one koji pokreću samu radnju) mogli svrstati u kategorije koje je zadao Pavao Pavličić u svojoj knjizi *Sve što znam o krimiću* zbog toga što ni Jaga ni Marino ne ispunjavaju sve kriterije triju kategorija ubojice (racionalni ubojica, emocionalni ubojica ili kombinacija ovih dviju skupina).

Na prvi mah Jaga je racionalni ubojica jer je motivira opipljiva, materijalna korist, ali teško nam je povjerovati da se vodila psihološkom analizom ponašanja Anastazije Vanić te da je zagriženi, hladnokrvni ubojica „kojeg čitalac mrzi zbog odsutnosti emocija, ali ne može a da se ne divi njegovu umu“²⁰. Naravno da čitatelj ne može razviti nikakve osjećaje prema Jagi zbog toga što ju do kraja romana ni ne poznaje. Način na koji ona ubija Anastaziju Vanić nije inovativan jer je Vanićka preminula od otrova koji je sama pripremila kneginji Borčinski, a nedostaje i nevjerojatna domišljatost starice u skrivanju dokaza. Jagu bismo donekle mogli smjestiti među emocionalne ubojice jer ju motivira zavist i osveta. Želi Vanićkin novac te se osvetiti što joj nikada nije dala da joj starica opere podove i tako ponešto zaradi. S obzirom na to da je počinila umorstvo, Jaga mora biti kažnjena. Tako ona umire nakon što otkrije kada, kako i zašto je počinila umorstvo Anastazije Vanić. U slučaju da nije preminula, vjerojatno bi bila zadržana u pritvoru te bi se tako ravnoteža u svijetu ponovno uspostavila. Jaga je u trenutku kada je odlučila ubiti Anastaziju Vanić bila savršeno prisebna. Zanimljivo je i to da se u romanu nalazi i marginalizirano ubojstvo koje nije niti istraživano niti procesuirano. Tako će i sama Anastazija Vanić biti ubojica. Ona bi, prema Pavličićevoj tipologiji, pripadala tipu

²⁰ Ibid., 56.

emocionalnog ubojice zbog toga što je pokreće želja za osvetom. Želi nanijeti bol knezu Borčinskom i uništiti ga kao što je on uništio njezin život: „Živjela sam petnaest godina nad njegovim grobom! Pogazio je moju mladost, poštenje, pogazio vjeru u život, pogazio u meni pobožnost i ucijepio mi u srce bezdušnost, zločinačke osjećaje. I uživala sam što sam petnaest godina gazila po njegovom lešu, kao što je on gazio po mojoj duši.“²¹ U njezinu liku osjećamo snažne emocije i želju za ubojstvom prouzročenu ljubavlju, strašću, željom za osvetom i pravdom, barem onakvom kakvom ju ona doživljava. Pokušava ubiti i kneginju Borčinski nakon što ona dolazi potražiti svoga muža. Ne izaziva osudu u čitatelja upravo zbog snažnih emocija i tužnog života koji je imala. Njezina kazna je smrt pa je time ravnoteža ponovno dovedena u red. Supružnici Antolković jedni su od tragičnih likova ovoga romana. Nepopravljivo nesretan i traumatiziran brak završava smrću obaju supružnika – gospođa Antolković otruje supruga te na isti način presudi i sebi, što na razini koju promatramo opet znači postizanje ravnoteže.

21 Marija Jurić Zagorka, *Kneginja iz Petrinjske ulice* (Zagreb: Mladost, 1988), 430.

BIBLIOGRAFIJA

Juričić, Antonio. „Počeci hrvatskoga kriminalističkog romana”. *Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo* god. 60, br. 1 (siječanj 2004): 70–74.

Jurić Zagorka, Marija. *Kneginja iz Petrinjske ulice*. Zagreb: Mladost, 1988.

Lasić, Stanko. *Poetika kriminalističkog romana: pokušaj strukturalne analize*. Zagreb: Liber, 1973.

Lasić, Stanko. Pogovor knjizi Marije Jurić Zagorke *Kneginja iz Petrinjske ulice*. Zagreb: Mladost, 1988.

Mandić, Igor. *Principi krimića*. Beograd: Niro Mladost, 1985.

Molvarec, Lana. „Hrvatski krimić i njegovi junaci: Detektiv kao heroj svakodnevice“. *Vijenac*, br. 482 (6. rujna 2012). http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac482.nsf/AllWebDocs/Detektiv_kao_heroj_svakodnevice (1. ožujka 2014.)

Pavličić, Pavao. *Sve što znam o krimiću*. Zagreb: Ex libris, 2008.

Peleš, Gajo. *Tumačenje romana*. Zagreb: ArTresor, 1999.

Symons, Julian. *The detective story in Britain*. London: Longsman's, Green & Co, 1970.